

УДК 81 '22:81 '42

Оксана Смаль²⁸

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЗНАНЬ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ЛЕКЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Виділено та охарактеризовано комунікативно-прагматичні засоби в сучасному англomовному лекційному дискурсі, за допомогою яких здійснюється вплив автора-лектора на студента-читача. Окреслено здатність лекційного дискурсу привертати, утримувати й маніпулювати увагою читача-студента. Визначено мовні одиниці, що логічно поєднують одне речення з іншим, а також одну частину лекційного матеріалу з наступною. Виокремлено особливості вживання різних дискурсивних маркерів на різних етапах лекції. Проаналізовано спосіб представлення знань задля досягнення максимального ефекту сприйняття інформації у письмових фіксаціях лекцій. Здійснено кількісний аналіз частотності застосування засобів привертання уваги студента-читача, згідно з яким найчастотнішими є засоби протиставлення та організації дискурсу, що сприяють виділенню основної та другорядної інформації, уточненню лекційного матеріалу, його успішному поясненню.

Ключові слова: комунікативно-прагматичні засоби, лекційний дискурс, дискурсивний маркер, інформація, увага.

Постановка наукової проблеми та її значення. З метою встановлення прагматичних особливостей представлення знань у сучасному англomовному лекційному дискурсі необхідно визначити особливості вживання різних дискурсивних маркерів на різних етапах лекції, проаналізувати способи представлення знань, здійснити аналіз частотності застосування засобів привертання уваги задля успішного пояснення матеріалу лекції. Досі залишається актуальною проблема визначення прагматичних особливостей представлення знань у сучасному англomовному лекційному дискурсі.

Мета і завдання статті – визначення основних засобів та дискурсивних маркерів привертання уваги читача у сучасному англomовному лекційному дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Авторів-лектору важливо на належному рівні утримувати увагу читача, підготувати його до сприйняття важливої інформації. Під увагою М. Ф. Добринін та І. В. Страхов розуміють спрямованість як зосередженість психічної діяльності [1]. Проблема засвоєння й переробки інформації тісно переплітається з проблемами уваги. Розглядаючи увагу як «фільтр», американський учений Д. Бродбент стверджує, що увага фільтрує інформацію, пропускаючи якусь її частину, та ігнорує іншу [3].

О. М. Ільченко розглядає засоби емпізи як засоби привертання уваги у науковому дискурсі. Науковець стверджує, що ці засоби виконують функцію атракції уваги адресата до найважливіших моментів тексту, а також структурування тексту [2].

У нашому дослідженні під такими засобами розуміємо стійкі, часто повторювані одиниці мовної комунікації, які вживаються, щоб привернути увагу студента-читача. У лекційному дискурсі під час прочитання тексту зацікавлення адресата (студента-читача) відбувається завдяки використанню мовних засобів лінеарності, емоційно-експресивних номінацій, гіпофор, а також маркерів поступки та протиставлення.

Лекція може бути представлена як в усній формі перед аудиторією студентів, так і в письмовій. Усному науково-навчальному тексту властивий різний ступінь експресивності, виразності, яка може включати в себе, залежно від стилю, екстралінгвістичні фактори та наміри мовця, емоційний, логічний аспекти або їх поєднання. Письмові фіксації лекцій розраховано на спілкування з необмеженою кількістю осіб. Їм характерні точність, послідовність і лаконічність викладу фактів, абсолютна чіткість у висловлюваннях.

²⁸ ♥ Смаль О., 2015

Під час письмових фіксацій лектор використовує такі когнітивно-прагматичні особливості лекційного дискурсу: науковість та інформативність викладення матеріалу, застосування при цьому сучасних наукових підходів; наявність великої кількості чітко систематизованої й методично обробленої сучасної наукової інформації; логічність, послідовність та системність висвітлення змісту навчальної інформації; доказовість й аргументованість викладу основних положень; доступність, чіткість пояснення, інтерпретації наукових положень; посилення на свіжі й достовірні факти, обов'язково вказуючи на джерело інформації; добір на підтвердження своїх думок цитат найбільших авторитетів; аналіз різних думок щодо розв'язання поставленої проблеми; наведення достатньої кількості переконливих фактів і прикладів до роз'ясненого матеріалу; пояснення ключових термінів; підсумування основних положень лекційного матеріалу й формулювання висновків; подання списку додаткових джерел до матеріалів лекції. Важливе завдання при привертанні уваги студента-читача – формування в нього готовності мимовільно помічати головне, важливе, зокрема новизну змісту, а не тільки форми. Лектор виформовує спосіб представлення знань, щоб досягнути максимального ефекту сприйняття інформації та використовує при цьому низку комунікативно-прагматичних засобів у сучасному англомовному лекційному дискурсі, за допомогою яких здійснюється вплив автора-лектора на студента-читача.

Засоби організації дискурсу. За допомогою мовних засобів привертання уваги автор виділяє початок, сприяє розгортанню й наближенню до завершення комунікації. На початковому етапі використовують такі парентези: *індикатори початку*: *first(ly), first of all, the first thing that we have to talk about is ..., we are going to talk about..., today we're going to be talking about..., let's first start with ...*. Наприклад:

- (1) **First of all**, it should be said that being a Slavic language, Slovak is very similar to Czech in all linguistic aspects (unlike e.g. German [3]) (L. Roger).
- (2) **The first step to discussing** the grammar of sentences (syntax) is figuring out how words group together to fit into the sentence framework (P. Landin).

У наведених прикладах виділені мовні одиниці логічно поєднують одне речення з іншим, а також попередню частину лекційного матеріалу з наступною.

Маркери розгортання інформації. Уживання дискурсивних маркерів на етапі розгортання лекційного матеріалу має дуже важливе значення, адже увага студента-читача може розпорошуватись або послаблюватись, й для її активації використовують такі маркери розгортання: *now, next, then, after that, additionally, in addition (to), moreover, furthermore, therefore*. Наприклад:

- (1) **In addition**, they probably cannot think using the language they have been taught (P. Schlenker).
- (2) **Moreover**, it should also be possible for a trained person to produce sounds represented in this notation, even sounds that he had never heard before (P. Schlenker).

Подані вище приклади містять маркери, які не лише розгортають, а й виділяють окремі інформаційні блоки.

В сучасному англомовному лекційному дискурсі для пожвавлення уваги студента-читача, а також уведення нової інформації вживаються гіпофори. Гіпофори можуть відкривати всю лекцію або її значущі частини. Наприклад:

- (1) **What is the structure of sentences?** A natural assumption is that sentences are mere strings of words, with no special structure (this is what we call 'Hypothesis 1') (P. Schlenker).
- (2) **What is the longest sentence of English? Answer:** there is none (P. Schlenker).

Застосування гіпофор у лекційному дискурсі – один із важливих складників. Питальне речення змушує студента-читача задуматися над відповіддю й тим привертає увагу читача. Крім того, трапляються такі гіпофори, у яких використовується саме слово *Answer*, після якого йде відповідь на поставлене запитання, а в деяких прямо після запитання розміщено відповідь.

Маркери переключення уваги. У процесі розгортання лекції (її письмової фіксації) дуже часто відбувається перехід від однієї теми до іншої або, навпаки, повернення до попереднього матеріалу лекції. У таких випадках наступні мовні одиниці допомагають переключити увагу студента-читача, орієнтують його на те, про що йшлося раніше. До таких мовних одиниць відносимо обставину часу *now*, вставну конструкцію *by the way* та синтаксичні конструкції: *I should remind..., let's go back ..., let's come back....* Наприклад:

(1) *You may ignore this paragraph for the moment, but **do go back to it** when you review for your Final Exam at the end of the Quarter* (P. Schlenker).

(2) ***We will come back** later to some of the flaws of this analysis* (P. Schlenker).

Маркери підсумків. На завершальному етапі, коли йдеться про узагальнення викладеного матеріалу, у лекції вживають мовні одиниці, які підсумовують усе вищесказане, тим самим повідомляючи студента-читача (адресата) про наближення закінчення лекції або про зміну її теми. Для цього автор-лектор використовує такі маркери підсумків: *in summary, summing (it all) up, to sum up, to finish, to conclude, at the end; to summarize results; to obtain a clear picture; to come to the conclusion; as a result; conclusion resulting from smth; generally*. Наприклад:

(1) ***Here is a summary of the argument**, which is still highly controversial* (P. Schlenker).

(2) ***Conclusion:** There is some evidence that the acquisition of language by children is guided by a module of the human mind specifically devoted to language – a kind of 'language organ'* (P. Schlenker).

Уживання автором подібних виразів є підбиттям підсумків або узагальненням тверджень, підпунктів лекції, а також усієї лекції загалом.

Засоби акцентуації основної інформації. Щоб виділити головну інформацію, вживають такі маркери важливості та вказівок: *recall (that), note (that), notice (that), it's worth noting, the most important ..., one of the most important ..., what is interesting/important ..., specifically, in particular, particularly, especially, notably*. Наприклад:

(1) ***Notice that** this rule can be iterated (=repeated) any number of times to produce an arbitrary number of new sentences* (P. Schlenker).

(2) ***It is worth noting that** this little procedure, which has only three rules, can be applied to sentences of arbitrary complexity* (P. Schlenker).

Лекційний матеріал характеризується насиченістю дискурсивно маркованих одиниць, які б привертали або зосереджували увагу студента під час читання: *note, remember, of course, it is worth noting*. Наприклад:

(1) ***Note:** We can see here that syntactic trees have an advantage that was not discussed in previous lectures: they give us a very easy way to define semantic rules (=rules of semantic interpretation)* (P. Schlenker).

(2) ***It is worth noting that** this little procedure, which has only three rules, can be applied to sentences of arbitrary complexity* (P. Schlenker).

Виокремлені комунікативно-дискурсивні маркери здійснюють певний вплив на студента-читача, таким чином привертаять його увагу до найважливіших фрагментів тексту лекції.

Засоби уточнення та доповнення. У сучасному англомовному лекційному дискурсі такі мовні одиниці допомагають авторові-лектору точніше й доступніше висловитися, полегшити реципієнтові сприйняття. Крім того, повторення сказаного в різних варіантах дає змогу бути зрозумілішим та сприяє запам'ятовуванню: *that is, to clarify, which means that..., (what) I mean(t)..., to be more exact, more specifically, to be more precise, notice (that)*. Наприклад:

(1) *Already in 1948, John von Neumann, in his Hixon Symposium lecture, articulated the need for "a detailed, highly mathematical, and **more specifically** analytical theory of automata and information* (E. Stabler).

(2) *... ('ungrammatical' in the descriptive sense we will use in this course, **which means that** the sentence 'sounds weird' to native speakers)...* (P. Schlenker).

У наведених прикладах автор дає пояснення й конкретизує викладений ним матеріал, використовуючи про цьому вирази-уточнення.

Засоби пояснення. Уживаючи такі висловлювання, адресант (автор-лектор) пояснює, уточнює, розкриває зміст не зовсім зрозумілих слів, які можуть викликати непорозуміння, конкретизує або, навпаки, узагальнює зміст попереднього висловлювання: *in other words, in a word, let's explain*. Наприклад:

(1) ***In other words***, a well-chosen constituency test should disambiguate the sentence, i.e. make it unambiguous (P. Schlenker).

(2) To understand this definition, we will modify the definition of compound by providing rules for their formation, and ***we need to explain*** what it means "to occur freely" (E. Stabler).

Інколи важко розмежовувати засоби пояснення і засоби уточнення й доповнення.

Засоби екземпліфікації. Уживання таких висловлювань має першочергове значення для лекційного дискурсу, оскільки сприймання та запам'ятовування будь-якої інформації посилюється, якщо вона забезпечена прикладами. Крім того, наведення прикладів використовується автором-лектором для тлумачення, кращого запам'ятовування та для підтвердження достовірності інформації: *for example, for instance, such as, let's say*. Наприклад:

(1) ***For example***: bartend, apple pie, jet black, part supplier, boron epoxy rocket motor chamber instruction manual writer club address list (E. Stabler).

(2) ***For instance*** an answer comes faster for a letter that is stilted at a 45 degree angle than for one that was at a 90 degree angle (P. Schlenker).

Засоби протиставлення. У сучасному англомовному лекційному дискурсі мовні засоби протиставлення дають змогу автору-лекторові (адресату) виразити різні точки зору підпорядковані, власне, меті тлумачення інформації та поглиблення розгляду: *but, in contrast, conversely, on the other hand, although, however, in fact, anyway, on the contrary, unlike, otherwise, nevertheless*. Наприклад:

(1) There is no evidence that their mental representations consist of the plastic symbols they have learned to associate with objects, ***in contrast*** to humans, where there are many kinds of evidence that mental representations are in terms of language (P. Schlenker).

(2) ***On the other hand*** there is no problem if 'who' originates in the position that follows the verb of the embedded clause (P. Schlenker).

Засоби вираження авторизації точок зору. Виділяємо такі способи подання інформації у письмовій лекції: через призму точок зору науковців; через призму точок зору лектора; через нейтральне (некатегоричне, узагальнювальне) подання інформації.

Для усної ж лекції є такий спосіб подання інформації як отримання інформації у результаті обговорення (відповіді на запитання).

Усі ці способи мають відповідні мовні засоби вираження авторизації в лекційному дискурсі, до яких відносимо такі маркери: *according to smb., in (on) smb.'s view/opinion, to smb.'s knowledge, in the words of* Наприклад:

(1) ***According to Theory A***, these are not specifically linguistic – but they exist nonetheless (P. Schlenker).

(2) ***In the words of Morpurgo Davies*** (1998: 154), he 'not only counts as one of the great classicists of the century and had a considerable role to play in linguistic thought ... (J. Wackernagel).

Увагу студента-читача в лекційному дискурсі привертають також різноманітні засоби вираження авторського «я», до яких відносимо, передусім, мовні одиниці вираження експліцитного авторського «я» (*I (we) think/believe/argue, in my opinion/view, to my mind, we are confident (that), we suggest ...*). Наприклад:

(1) A second problem, much more serious ***in my opinion***, is that the ambiguity theory that (42)a could be understood as true in the situation we described above (P. Schlenker).

(2) ***I think*** that when all people realize that no matter which language you speak or which cultural norms you are used to...(O. Temple).

(3) ...from Homer to the authors of the Byzantine age, so that **one can say** with absolute certainty that it is impossible to work in the area of Greek grammar without having Lobeck's works constantly to hand (J. Wackernagel).

Пасивні конструкції, які особливо часто вживаються на початку речення: *it is often said (that), it should be noted (that), it is evident/known (that), it is commonly referred (that), it is argued (that) тощо*. Наприклад:

(1) **It should be noted** here that the word for 'God' in Greek and Latin is used as a form of address at all only in the mouths of Christians (cf. I, 297 below) (J. Wackernagel).

(2) **It is often said that** vivipary often evolves with a relatively low reproduction rate (E. Stabler). Автор-лектор повинен зацікавити студента-читача, доповнюючи матеріал різними прикладами, як-от:

(1) **The simplest way to form new words out of old elements is by compounding, a mechanism illustrated below:**... (P. Schlenker).

Автор зацікавлює читача й тримає його увагу за допомогою різноманітних питань, які змушують хоча б на хвилинку замислитися над відповіддю, після чого автор сам дає на них детальну відповідь. Наприклад:

(1) **Does the form of language alter way people learn to communicate?** The answer is no: deaf people "think" in sign... (P. Schlenker).

(2) **Is language simple or is it complex?** Answer: It is simple for those creatures who have evolved to use it. (Gleitman) (P. Schlenker).

Важлива складова частина всього лекційного процесу – відповіді на запитання. Саме питання є показником того, наскільки уважно студент читає лекційний матеріал. Чіткі й короткі відповіді на них мають велику смислову цінність. Вони не лише доводять та уточнюють матеріал лекції, але й мають самостійне значення.

Відсоткове співвідношення основних засобів привертання уваги студента-читача в сучасному англomовному лекційному дискурсі подано в табл. 1.

Таблиця 1

Кількісне (відсоткове) співвідношення засобів привертання уваги студента-читача

<i>Засоби</i>	<i>%</i>	<i>Кількість</i>
Засоби організації дискурсу	23	3904
Засоби акцентуації основної інформації	19	3203
Засоби уточнення та доповнення	6	1001
Засоби пояснення	5	901
Засоби екземпліфікації	7	1201
Засоби протиставлення інформації в лекції	33	5757
Засоби вираження авторизації точок зору	7	1252
Разом	100	17 219

Кількісний аналіз частотності застосування засобів привертання уваги студента-читача засвідчив, що найчастотнішими є засоби протиставлення (33 %) й організації дискурсу (23 %), що сприяють виділенню основної та другорядної інформації, уточненню лекційного матеріалу, його успішному поясненню.

Зазначимо, що для писемного сучасного англomовного лекційного дискурсу, крім вищенаведених мовленнєвих одиниць, важливі також засоби візуалізації (членування на параграфи, розділи, абзаци), пунктуації та шрифтове варіювання, які призначені для привертання уваги студента-читача до стрижневих елементів тексту. Наприклад:

(1) **Theory A:** *Acquisition of language is guided solely by an all-purpose learning mechanism (general intelligence)* (P. Schlenker).

(2) **Goal:** *Languages as we have described them so far are the product of three main components:...* (P. Schlenker).

Отже, одним із ключових принципів побудови сучасного англомовного лекційного дискурсу є його здатність привертати, утримувати й маніпулювати увагою читача-студента.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Вивчивши приклади сучасних письмових англомовних лекцій, ми з'ясували, що основними прагматичними вимогами до письмової фіксації лекції є: наявність чіткої структури та логічне розкриття викладених питань; вступ, у якому висвітлюється актуальність теми, повинен мобілізувати увагу студента-читача і зацікавити його; план лекцій покликаний допомагати студенту стежити за думками автора-лектора, легше та ґрунтовніше засвоїти їх; основна частина лекції – виклад теми – повинна, відповідно до плану, послідовно розкрити зміст теми; нагадування автором змісту попередньої лекції, пов'язання його з новим матеріалом; у завершальній частині лектор підсумовує думки, підкреслює основні твердження лекції; основне завдання автора-лектора показати зв'язок попередньої, цієї та наступної лекцій (якщо йдеться про курс лекцій) або показати місце цієї інформації у всій сукупності знань з предмета; мова лекції повинна бути правильною і в граматичному, і в стилістичному плані; форма лекції має бути живою, цікавою й супроводжуватися різноманітними графіками, схемами, прикладами, які би, зі свого боку, гармонійно доповнювали висвітлений автором-лектором матеріал.

Джерела та література

1. Добрынин Н. Ф. Внимание и его воспитание / Н. Ф. Добрынин. – М. : Правда, 1951. – С. 3–31.
2. Ільченко О. М. Атрактори уваги сучасного англо-американського наукового дискурсу / О. М. Ільченко // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2003. – № 11. – С. 171–174.
3. Broadbent D. E. Perception and communication. – London : Pergamon Press, 1958. – 338 p.

References

1. Dobrynin, Nikolay. 1951. *Vnimaniie i Ego Vospitanie*, 3–31. Moskva: Pravda.
2. Ilchenko, Olena. 2003. "Atraktory Uvahy Suchasnoho Anhlo-Amerykanskohe Naukovoho Dyskursu". *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu* 11: 171–174.
3. Broadbent, Donald. 1958. *Perception and Communication*. London: Pergamon Press.

Смаль Оксана. Прагматические особенности представления знаний в современном английском лекционном дискурсе. Выделены и охарактеризованы коммуникативно-прагматические средства в современном английском лекционном дискурсе, с помощью которых осуществляется воздействие автора-лектора на студента-читателя. Определена способность лекционного дискурса привлекать, удерживать и манипулировать вниманием читателя-студента. Установлены языковые единицы, логически сочетающиеся одно предложение с другим, а также одну часть лекционного материала с последующей. Выделены особенности применения различных дискурсивных маркеров на разных этапах лекции. Проанализирован способ представления знаний для достижения максимального эффекта восприятия информации в письменной фиксации лекции. Осуществлен количественный анализ частотности применения средств привлечения внимания студента-читателя, согласно которому наиболее частотным являются средства противопоставления и организации дискурса, которые способствуют выделению основной и второстепенной информации, уточнению лекционного материала, его успешному объяснению.

Ключевые слова: коммуникативно-прагматические средства, лекционный дискурс, дискурсивный маркер, информация, внимание.

Smal Oksana. Pragmatic Peculiarities of Knowledge Representation in Contemporary English Lecture Discourse.

The article covers the main features of pragmatic peculiarities of knowledge representation in contemporary English lecture discourse. Communicative and pragmatic means were distinguished and characterized in a contemporary English lecture discourse, with a help of which the influence of the author-lecturer on the student-reader is made. The reference has been made to the lecture discourse ability to attract, retain and manipulate the reader's attention. Linguistic units that logically combine one sentence with another and also one part of the lecture material with the next one are defined. The use of different features of discourse markers at various stages of the lecture is determined. The way of knowledge representation

is analyzed for maximum perception effect of information provided in the written lecture fixations. A quantitative frequency analysis of the use of means of the student-reader's attention attraction is done, according to which the most frequent are means of opposition and discourse organization that promote the release of primary and secondary information, the clarification of lecture material, its successful explanation.

Key words: communicative and pragmatic means, lecture discourse, discourse marker, information, attention.